

BOGANMELDELSER

Preben Wilhjelm: Tvangsindgreb i strafferetsplejen 1976-85. Jurist- og Økonomforbundets Forlag 1988, 381 sider + bilag.

Denne boken omhandler forfatterens undersøkelse av bruken av straffeprosessuelle tvangsmidler i praksis i Danmark i perioden 1976 til 1985. Imidlertid inneholder den også endel talloplysninger fra lenger tilbake, f.eks. om bruk av varetektsfengsel fra 1955 til 1985. Boken, eller rapporten som forfatteren kaller den, faller i fire hoveddeler; formål og metode (s. 15-57), den historiske utvikling (s. 59-97), undersøkelsens resultater (s. 99-323) og en diskusjon av mulige foranstaltninger til begrensning av anvendelsen av tvangsinngrepene (s. 325-381). Dessuten har forfatteren tatt med et bilag som omfatter et skjema sendt til 405 advokater, supplerende tabeller samt noter og henvisninger (s. 384-408).

Forfatterens formål med undersøkelsen har for det første vært å belyse praksis vedrørende rettsplejelovens vilkår for straffeprosessuelle tvangsinngrep. Forfatteren taler om den »administrative« praksis (s. 19), og for en nordmann vil det umiddelbart kunne være nærliggende å tenke seg at det er benyttelse av ikke-prosessuelle tvangsmidler det er tale om, mao. administrativ frihetsberøvelse. Men det er det altså ikke tale om, det gjelder den praktiske anvendelse av tvangsmidler i straffesaker. De sakene materialet omfatter, er begrenset til overtredelser av straffeloven og lov om euforiserende stoffer. Imidlertid omtaler forfatteren anholdelser som ikke er begrunnet i mistanke om straffbare handlinger (»andre anholdelser«) og administrative frihetsberøvelser i kap. 6:6 og 6:7:1, og berører inngrep utenfor strafferetspleien i kap. 16:6 (hvh. s. 116-127 og s. 323).

For det annet har forfatteren ønsket å sammenholde den praksis undersøkelsen omfatter med de historisk-politiske forutsetninger for de aktuelle tvangsmidler (se generelt s. 43-44), og jeg nevner at forfatteren kommer nærmere inn på slike forutsetninger under den fortløpende behandling av det enkelte tvangsmiddel, og som nevnt omfatter et hovedavsnitt (II) den historiske utvikling, hvor bl.a. forslag og reformer 1919-1987 er omtalt.

Forfatteren gjør i kap. 2 rede for undersøkelsesmetoden, hvor han behandler kilder til data og mulige fremgangsmåter, herunder de benyttede primærkilder, som har vært politiarkiver og rettsarkiver. Videre gjør han rede for de eksisterende statistiske opplysninger samt tidligere undersøkelser. I kap. 2:2 gjør han grundig rede for det empiriske materiale, og i denne forbindelse omtales supplerende undersøkelser. Forfatteren tilbrakte omkring årsskiftet 1984-85 tilsammen to uker i Københavns dommervagt (som tilsvarende forhørsretten i Norge) bl.a. »for at fornemme atmosfæren og nuancerne«. Jeg skal ikke gå nærmere inn på detaljene vedrørende metodespørsmålene, men nevner rent generelt at etter mitt skjønn synes det som om utvelgelsen av saker og vurderingen av og kontrollen med feilkilder har vært gjennomført på en meget forsvarlig måte. Jeg nevner imidlertid i denne sammenheng at det synes som om straffesaker er bygget noe annerledes opp eller i hvert fall oppbevares/arkiveres på en noen annen måte i Danmark enn i Norge. Så vidt jeg kan forstå av forfatterens redegjørelse s. 22-23 om primærkildene til data følger eksempelvis en rettslig kjennelse ikke med straffesakens dokumenter, som hos oss er i politiets eller påtalemyndighetens besittelse også etter at en straffesak er avsluttet. Jeg har det inntrykk at den måten føringen av rettens protokoller gjennomføres på og hvorledes politiets arkiver/personsaker er bygget opp i Danmark kan gjøre sakene noe uoversiktelige sett ut fra forskerens behov. Forfatteren kommer nærmere inn på mangler i kap. 3, se særlig i den omtalte forbindelse kap. 3:1:2:5 (og ikke 3:1:2:6 som det uriktig vises til i kap. 2:1:1:2).

De tvangsmidler undersøkelsen omfatter er anholdelse, opretholdt anholdelse, varetektsfengsling, isolasjon (enecelle), ransaking, beslag og inngrep i meddelelsesfriheten (postinngrep og avlytting). Anholdelse og opretholdt anholdelse behandles nærmere i boken s. 99-136, og kapitlene er bygget opp slik at forfatteren først behandler situasjonen før og etter reformen av 1978, så gjøres det rede for utviklingen og den faktiske bruk av tvangsmidlene og til sist foretar forfatteren en diskusjon av materialet. Materialet vedrørende anholdelse er bare de statistiske opplysninger som er offentliggjort i politiets årsberetninger, mens opplysningene angående opretholdt anholdelse bygger på undersøkelsen av rettsarkivene (rettskretsundersøkelsen) med ialt 2028 saker. Det må kunne sies at det kommer ikke »så meget« ut av undersøkelsene her, noe forfatteren selv er inne på. Han sier angående anholdelse at det er hans plan i en senere undersøkelse å gå dypere inn i stoffet, særlig basert på politirapporter (s. 114-115), og vedrørende opretholdt anholdelse sier han at materialet er noe spinkelt (tvangsmidlet benyttes forholdsvis sjeldent), men gjør seg visse refleksjoner (s. 135-136). Jeg går ikke nærmere inn på kap. 6 og 7 her. Derimot skal jeg si noe mer inngående om bokens kapitler om varetektsfengsling.

Kapitel 8 omhandler varetektsfengsling generelt, og innledes med en oversikt over utviklingen frem til 1978 og deretter en redegjørelse for reformen det året, som tok sikte på en reduksjon av antallet fengslinger. Her nevner jeg bare at kvalifikasjonskravet (»kriminalitetskravet«) da ble øket til fengsel i minst 1 år og 6 måneder. For oss nordmenn er dette en unaturlig grense sett i forhold til de abstrakte strafferammer vi har i vår straffelovgivning, men også hos oss har det i debatten om varetektsfengsling vært tatt til orde for en skjerpelse av det generelle krav om at det må foreligge begrunnet mistanke om et straffbart forhold som kan medføre høyere straff enn fengsel i 6 måneder, f.eks. 3 års fengsel, se NOU 1980:28, Varetektsfengsling, s. 39-43, men slike synspunkter har ennå ikke fått gjennomslag hos lovgiveren.

I kap. 8 finner vi nærmere redegjørelse for utviklingen av omfanget av varetektsfengsling med utgangspunkt i en diskusjon av sammenligningsgrunnlag for bedømmelsen av utviklingstendensene (s. 141-145). Deretter presenterer forfatteren anvendelsen av varetekt i tiden 1955 til 1985 og sammenholder dette antallet med antallet av ubetingete fengselsstraffer for overtredelse av straffeloven, og deretter omfanget av varetekten, dvs. antall varetektsdager i prosent av fengselspopulasjonen. Samlet kan det sies at reformen i 1978 synes å ha hatt liten eller ingen nevneverdig innvirkning på antallet eller varigheten.

Forfatteren foretar ganske kort også en sammenligning med andre europeiske land vedrørende fengslingsnivået. Det kommer etter min mening svært lite givende ut av fremstillingen her, noe som heller ikke er overraskende. En slik sammenligning krever en ganske annen grundig analyse, bl.a. korrigeret for – sikkert betydelige – feilkilder i de forskjellige lands statistikker og måten de føres på og hva de egentlig omfatter, ulike materielle og formelle vilkår for tvangsmiddelanvendelse, mulige alternative tiltak, strafferammer, straffenivå, kriminalitetsprofil mm. for at den skal være av noen interesse. Forfatteren tar selv forbehold her ved at han nevner at det kan være forskjellige vilkår for annen tvangsmessig tilbakeholdelse, som ikke betraktes som fengsling. Heldigvis har forfatteren begrenset sin fremstilling på dette punkt til et tabellbilag (s. 391), én figur og ca. én side tekst (s. 147-149), hvor det for øvrig uriktig er henvisning til tabellbilag B 8.3 i stedet for B. 6.

Kapitel 8 er også viet en redegjørelse for de typer straffbare handlinger som medfører bruk av varetektsfengsel (kriminalitetsmønster), varetektshyppighet etter kriminalitetsart og etter siktedes alder og varetektsperioden, herunder varetektstiden fastsatt i første varetektskjennel-

se. Kapitlet avsluttes med en redegjørelse for sakens videre forløp etter avgjørelsen av fengslingspørsmålet og en oversiktspreget redegjørelse for anvendelsen av de enkelte fengslingsgrunnene. Detaljerte opplysninger om den enkelte fengslingsgrunn, herunder rettshåndhevelsesarrest, finnes i kap. 9-12, og forfatteren kommer tilbake til bl.a. varetekt i kap. 15, som er et »samlekapitel« om varetekt og isolasjon. Her tar forfatteren opp endel tverrgående spørsmål, f. eks. begrunnelsesplikten, som gis en ganske bred omtale og hvor forfatteren har interessante bemerkninger om bruk av stempel og overgang til edb (s. 288-293). Isolasjon (enecelle) behandles for samlekapitlet i et eget kapittel (14). Kapittel 13 behandler overtredelse av vilkår.

Det er selvsagt ikke anledning til i en bokanmeldelse å berøre på langt nær alle enkeltheter i de nevnte deler av boken, hvor det er myriader av opplysninger, men jeg vil ikke unnlate å ta med at forfatteren konstaterer (s. 151) at så å si alle som fremstilles for fengsling siktet for narkotikakriminalitet blir fengslet (92%, mens gjennomsnittet er 78%). Man kan si mangt og meget om hvorfor det forholder seg slik, men basert på mine inntrykk fra Norge har jeg en bestemt følelse av at i praksis stilles det ganske små krav til mistankens styrke, vitner fra det kriminelle miljø får lettere troverdighet enn ellers og forholdsmessighetsprinsippet (proporsjonalitetskravet) kommer i bakgrunnen i større grad i narkotikasaker enn ellers. Verre er at jeg *tror* at også kravene til bevisene for *domfellelse* i narkotikasaker er mindre enn i de fleste andre typer straffesaker. Om dette er et inntrykk som har festnet seg i Danmark, vet jeg ikke.

I kapittel 16 tar forfatteren opp tvangsinngrep under etterforskningen som ikke innebærer frihetsberøvelse, det vil nærmere si ransaking, beslag og inngrep i meddelelseshemmeligheten i form av postinngrep, telefonavlytting og romavlytting. Forfatterens mateiale er å finne i de 2028 saker hvor det hadde funnet sted fremstilling i grunnlovsforhør (forhørsretten) og det som fremgår ellers av rettsbøkene i de aktuelle kretser i tiden 1976-85. Det ble registrert 88 begjæringer om ransaking, og alle ble etterkommet. Av disse gjaldt 40 kjennelser spørsmålet om etterfølgende godkjennelse. Av de aktuelle 35 begjæringer om beslag ble 32 imøtekommet. Alle 5 begjæringene om etterfølgende godkjennelse ble imøtekommet. Ransaking (og beslag) vil vel oftest finne sted overfor mistenkte/siktede personer og i mindre grad overfor tredjemann (vitner). Imidlertid har forfatteren til fig. 16.4. om sakenes videre forløp etter ransaking (domfellelse osv.) en note 2 hvor det heter at »For ransagningsernes vedkommende er der i dette materiale udelukkende tale om ikke-sigtede personer.« (s. 305). Denne har jeg følgelig vanskelig for å forstå.

Forfatterens materiale omfatter 26 begjæringer om postinngrep, 107 om telefonavlytting og 22 om romavlytting. Med unntak for ett tilfelle av postinngrep og ett av telefonavlytting ble alle begjæringene imøtekommet av retten. I noen tilfeller gjaldt begjæringene etterfølgende godkjennelse, og alle ble imøtekommet. Det er ikke grunnlag i materialet for å si noe om kvaliteten av det grunnlag retten bygger på, men forfatteren har kunnet konstatere at behandlingen i retten av en slik sak gjennomgående tar to-tre minutter (!). Jeg skulle gjerne ha hørt danske dommers kommentarer til slike opplysninger. Selv har jeg en rekke ganger vært byrettsdommer og lagdommer, og kan ikke helt fatte dette; enten er (tall-)opplysningene her ikke riktige, eller danske dommere behandler sakene på en forsvarlig, men for meg ubegripelig måte eller danske dommere bedriver uforsvarlig saksbehandling i saker av den største viktighet. For en nordmann blir perspektivet for denne bekymring desto større ved at vi i Norge ikke har gitt regler som tillater romavlytting, ei heller i narkotikasaker.

Forfatteren har avslutningsvis i kap. 16 en redegjørelse for en undersøkelse av inngrep i med-

delelshemmeligheten i København etter lovendringer i 1985, da bl.a. nye regler om advokatbeskikkelse ble innført. (Slike regler om oppnevning av forsvarer for en siktet ble for øvrig i sin tid diskutert, men ikke innført, i Norge i tilknytning til endringer i reglene om telefonavlytting i narkotikasaker.) En interessant observasjon er at antall telefonavlyttinger synes å ha falt dramatisk fra 1984/85 og til 1986, fra gjennomgående 260 til 100 tilfeller. Tallene for romavlyttingens vedkommende er enda mer forandret med et fall fra gjennomsnittlig 100 til 25 tilfeller i 1986. Forfatteren drøfter mulige forklaringer på dette s. 317-318.

Forfatteren avslutter sin bok med avsnitt IV hvor han drøfter økede garantier mot uberettigede tvangsinngrep (s. 325 flg.). Jeg vil ganske kort kommentere enkelte av hans betraktninger. Han synes med rette å konstatere som hovedkonklusjon at praksis vedrørende de straffeprosesuelle tvangsinngrep har utviklet seg stort sett uavhengig av lovgiverens reguleringsforsøk (s. 327). Jeg tror jeg trygt kan si at det samme er tilfelle i Norge. Imidlertid har han en betraktning som jeg antar det kanskje vil være delte meninger om i Danmark. Forfatteren hevder s. 327 at på ni år skjedde det en 20-dobling av antallet avlyttingskjennelser tross uendrede betingelser og – som det springende punkt for meg – stort sett uendret kriminalitetsmønster. Han sier imidlertid ikke noe nærmere her om kriminalitetsmønstret, som det iallfall etter min erfaring langt fra er lett å si noe entydig om uten bl.a. grundig kjennskap til straffesakenes alvor og ikke bare deres art og antall. Jeg har en viss mistanke om at forfatteren i sin vurdering mest har sett hen til sakenes art, idet han ved diskusjonen av rettshåndhevelsesarrest i kap. 17.2.8.1. synes å nøye seg med å vurdere i forhold til »kategorier af lovovertrædelser« (s. 350). Og det er ikke helt det samme. I kap. 17.1.3. diskuterer forfatteren faktorer som antas bestemmende for utviklingen av anvendelsen av tvangsinngrepene, og denne drøftelsen kan såvisst anbefales. Han kommer med interessante betraktninger bl.a. om reguleringsinstrumentene, og han peker på nødvendigheten av annet og mere enn språklige justeringer av lovens vilkår for anvendelsen av tvangsmidler hvis man ønsker endringer i praksis. Det han sier i dette avsnittet passer også i det alt vesentlige for norske forhold og stemmer med min oppfatning. I kapittel 17 behandler forfatteren – kanskje noe til tross for sin tidligere uttrykte skepsis – spørsmålet om endringer for å oppnå bedre rettslig regulering, og tar opp endringer i de materielle regler s. 333-357. Deretter diskuterer han særlige reguleringsmuligheter, bl.a. erstatning til den som uberettiget har vært gjenstand for bruk av et tvangsmiddel. Han avslutter boken med kap. 17 hvor han drøfter og anbefaler opprettelse av et egentlig rettsregister for å skape bedre grunnlag for politiske beslutninger, for å gi systemets praktikere et bedre overblikk og for å skape mulighet for velfundert debatt og myndighetskontroll.

Wilhjelm's undersøkelse inneholder enorme mengder tallopplysninger og annet materiale, og bare fliker av den har kunnet bli berørt her. Boken viser blant meget annet at det er behov – også i Danmark – for resultatene av hans forskning. Opplysningene vil helt åpenbart være av stor nytte for lovgiveren når han ved neste korsvei skal vurdere regler for og anvendelsen av straffeprosesuelle tvangsmidler, blant for å unngå »tomme« reformer eller endringer med utilsiktede virkninger. For, som det heter, når man skal foreta en reise, bør man vite hvor man reiser ifra. Den danske lovgiver har i den her omtalte bok fått meget å navigere etter.

Jeg har selv ved flere anledninger foretatt undersøkelser omkring de prosessuelle tvangsmidler, vesentlig varetektsfengsel, se særlig NOU 1980:28 Varetektsfengsling, vedlegg 1, som inneholder en del undersøkelser av samme art som nærværende. Jeg mener derfor å ha god bakgrunn for å vurdere Wilhjelm's arbeid. Jeg kan trygt uttale meg anerkjennende om bokens opp-

bygging, dens perspektivrikdom, dens grundighet og dens balanserte syn. Forfatteren har, noe han i forordet er inne på, greid på en meget tilfredsstillende måte å skille mellom presentasjonen av det empiriske materiale og egne vurderinger. Enkelte innvendinger har jeg nevnt tidligere, men disse kan ikke overskygge alt det positive boken inneholder. Vi kan med glede se frem til den neste undersøkelse han har lovet oss.

Preben Wilhjelm har vært rikspolitiker og medlem av Folketinget. Politikeren og forskeren Wilhjelm har nå gitt politikere, praktikere og forskere tilgang til resultatene av en meget nyttig undersøkelse. Kanskje han har gjennom sitt arbeid med boken også bidratt til at den etterhvert så utbredte politikerforakt blir en smule dempet?

Hans Kristian Bjerke

Universitetet i Oslo

Karl-Peter Julius: Die Unerreichbarkeit von Zeugen im Strafprozess, xx & 301 pp., incl. reg. Carl Heymanns Verlag KG, Köln m.v., 1988. ISBN 3-452-21186-x.

Med ubønhørlig tysk grundighet behandles een af seks forudsætninger i tysk Strafprozessordnung § 244, under hvilke straffedommeren er beføjet til at afvise en bevisbegæring, in casu p.gr.a. vanskelighed ved at fremskaffe vidnet inden for rimelig tid. Det praktiske problem er ikke ukendt hos os – hvornår skal dommeren sige stop, fordi ulempen og sagsforsinkelsen ved yderligere bevisføring overstiger den forventede nytte af det ekstra bevis – men kun som praktisk, ikke som juridisk problem. Tvister om bevisførelsen er hos os uhyre sjældne og helt ukendte med hensyn til den her fremhævede grund, og jeg kender ikke et eneste tilfælde, hvor en dom er ophævet p.gr.a. ankedomstolens uenighed med underinstansen om et sådant punkt, måske bl.a. fordi rettens beføjelse til at afgøre disse tvister er generel og ubundet af i loven opregnede betingelser (jfr. rpl. §§ 836 og 837 (et i Tyskland allerede ved Strafprozessordnungs gennemførelse i 1877 forkastet system!)).

Lige fra 1877 har den tyske rigsret, siden 1949 Bundesgerichtshof (BGH), i meget vidt omfang beskyttet de tiltaltes rettigheder m.h.t. det her behandlede spørgsmål. Allerede en dom fra 1880 forbød »Beweisantizipation« ved at fastslå, at dommeren ikke ved afgørelse om en bevisbegæring må lade det allerede foreliggende bevismateriale indgå i afvejningen. En dom fra 1882 fastslog, at tiltalte ikke var forpligtet til at opgive nøjagtig adresse for det ønskede vidne (alene »Breslau« var anført); i samme retning en sag fra 1890, hvor både navn og adresse var ukendt.

Også ved påberåbte vidner i udlandet, en hyppigt indtrædende situation med de mange fremmedarbejdere, gælder princippet fuldt ud; en dom fra 1969 forkastede anvendelse af tidligere forklaringer fra en i Tyrkiet boende kvinde med ukendt adresse, hvor retten havde undladt undersøgelse af hendes til den tyske ambassade indleverede pasoplysninger – det må have været et meget vigtigt vidne! Tysklands deling har også haft betydning: En østtysk soldat var tiltalt for at have dræbt to østtyske grænsegendarmere i forbindelse med sin flugt til Vesten; statsadvokaten kunne ikke fremskaffe vidner fra Zonen, hvorefter retten frifandt, men BGH hjemviste sagen med begrundelse, at en direkte henvendelse til *retten* måske kunne hjælpe, hvilket også lykkedes, idet subsidiær afhøring i Dresden skaffede tilstrækkeligt bevis til domfældelse (Weinhold-sagen, 1977-78). Sagen viser i øvrigt, at den strenge pligt til at gøre alt for at belyse den materielle sandhed, selv når muligheden for et resultat er lille, også med held kan påberå-

bes af anklagemyndigheden. De europæiske konventioner om international retshjælp har skærpet retternes pligter til at søge at fremskaffe bevis, enten på begæring eller efter det almindelige princip om den materielle sandhed; i flere sager efter 1977, hvor konventionen trådte i kraft for Tyskland, krævede forsvaret vidneindkaldelse af medskyldige, som var flygtede til udlandet for at undgå straf; selv hvor disse meget forståeligt nægtede at rejse til Tyskland og afgive forklaring, ville BGH ikke tillade retterne at bortse fra denne bevismulighed, medmindre vidnet var både formelt stævnet og udtrykkeligt underrettet om retten til frit lejde, ligesom muligheden af afhøring i opholdslandet i det mindste skulle overvejes.

Hvor udviklingen i næsten hele perioden fra 1877 har begunstiget de tiltalte og litteraturen generelt har bifaldet dette, har mange i senere år udtalt sig de lege ferenda for at indskrænke forsvarets muligheder. Bl.a. peges på den moderne grænseoverskridende kriminalitet, særlig narkotikaovertrædelser – givetvis af stor praktisk betydning: af 32 offentliggjorte afgørelser fra BGH i årene 1980-85 om »Unerschbarkeit« vedrørte 16 overtrædelser af narkotikalovgivningen. Endvidere har mange dommere og anklagere peget på tilfælde, hvor forsvarerne synes at have misbrugt bevisbegæringer i ond tro, f.eks. ved at vente til sidste øjeblik inden domsafsigelsen (forsinkelse er ikke afvisningsgrund) og herefter kræve afhøring af vidner i udlandet, ikke sjældent vidner, som er vanskelige, men ikke umulige at udfinde: Enten følges begæringen med uundgåelig forsinkelse til følge, eller også skærer retten igennem med et afslag, hvilket giver mulighed for at anfægte dommen under anke. Forf. peger på, at retterne hyppigt slutter aftaler med forsvarerne om opgivelse af sådanne begæringer mod andre indrømmelser – en form for »plea-bargaining«, som forf., efter min mening med fuld ret, karakteriserer som degradering af bevisbegæringens institut. Om disse mangler kan afhjælpes uden overgreb på retsstatsprincipper, således som disse forstås i Tyskland, er forf. meget skeptisk overfor. Han afviser flere forslag fra andre (en generel misbrugs klausul; objektivisering af forhalingskriteriet, således at hensigt til forhaling ikke længere skal godtgøres; afskaffelse af de formelle kriterier for afvisning af bevisbegæringer og indførelse af en generel hjemmel for retten, altså svarende til dansk ret; præklusion af for sent indgivne begæringer), men kan selv kun foreslå en pligt til mere udførlig begrundelse af bevisbegæringerne – efter anm. opfattelse utvivlsomt nyttigt, men ikke særlig vidtgående. Alene i terroristsager er som bekendt indført endog meget strenge indgreb i forsvarets rettigheder.

Jeg skal ikke omtale de juridisk-dogmatiske problemer nærmere; de vil næppe interessere læserne særligt, og selv véd jeg for lidt om tysk ret til at kunne bedømme de mange tvivls spørgsmål, ofte af systematisk art, og opgør med anderledes sindede forfattere. Blot vil jeg nævne, at jeg er helt enig med forf. og den generelt herskende mening, hvorefter rettens afgørelse om omfanget af de nødvendige anstrengelser for at fremskaffe et bevis kan træffes på grundlag af en afvejning, hvori indgår især det pågældende vidnes betydning, sagens betydning og deroverfor den forventede forsinkelse ved at afvente beviset, modsat enkelte forfattere, som vil fjerne ethvert spillerum for retten og pålægge en næsten absolut pligt til fuld materiel oplysning. Et meget stærkt argument for den første løsning er risikoen for svækkelse af de allerede foreliggende beviser ved længere forsinkelser.

Peter Garde

Hillerød Kriminalret

Nils Johan Ringdal, *Mellom barken og veden. Politiet under okkupasjonen*. Aschehougs forlag, Oslo 1987, 408 s.

Den 9. april 1940 besatte tyske tropper Norge. Kongen og regeringen drog kort efter i eksil til England, men politiet stod tilbage – for som hidtil at opretholde ro og orden. Denne opgave placerede norsk politi midt mellem barken og veddet, mellem på den ene side besættelsesmagten og på den anden side den norske befolkning. Med andre ord: Mellem kæft, trit og retning og kravet om ubetinget lydighed – over for publikums stik modsatte forventninger om en smidig tolkning af reglerne eller, om nødvendigt, obstruktion og ulydighed.

Om dette dilemma, som det norske politi befandt sig i mellem 1940 og 1945, har Nils Johan Ringdal præsteret en både vedkommende og velskrevet bog. Den er frugt af det arbejde, som forfatteren udførte 1985-1986 på foranledning af Justisdepartementet, og i hvis finansiering også Norges Hjemmefrontsmuseum deltog. I forbindelse med dette projekt foretog Ringdal i alt 74 interviews med endnu levende medlemmer af politietaten, som havde gjort tjeneste under besættelsen. Disse 74 »politiinterviews« udgør bogens egentlige kerne. De præsenteres med sikker hånd i passende doser og på sådan vis, at læseren får et levende indtryk af rollen som politimand i en ekstrem situation, gennemsyret af ambivalens. Vi følger politiets arbejde i de mere dagligdags rutiner, i bekæmpelsen af hamstring, sortbørs og tyskertøse »af begge køn«. Men også mere kontroversielle emner tages op. Det forties således ikke, at henved halvdelen af styrken meldte sig ind i det norske nazistparti, NS, i løbet af det første besættelsesår.

Ringdal bestræber sig dog på at nuancere dette ellers ret kompromitterende billede af en nazificeret politietat. Han kan vise, at de lokale variationer var store. I enkelte politikredse fandt ingen indmeldelser sted overhovedet. I andre derimod sluttede man 100% op efter en fælles beslutning på tjenestestedet om kollektiv indmeldelse. Man ville befri den enkelte politimand for at skulle løse problemet på det individuelle plan. Og netop det kollektive er et ledemotiv for Nils Johan Ringdal. Han tolker da også de sorte kapitler i norsk politihistorie under besættelsen som »systemfejl« snarere end som »personfejl«. Ringdal ønsker nemlig ikke at fordømme de politimænd, som gik ind i etaten eller forblev i den – frem for selv at søge afsked, eller som blev taget af tyskerne på grund af modstandsarbejde. Ringdal vil forstå. Han er imidlertid forstående i en sådan grad, at selv de værste uhyrligheder kan (bort)forklares: Om norsk politis ubestridelige medansvar for, at 40% af Norges jøder mistede livet i tyske KZ-lejre hedder det således, at politiet ikke på daværende tidspunkt – dvs. ultimo 1942 – kunne ane, at bistand til »evakuering« var ensbetydende med bistand til »Endlösung«. Politiets opgave var at opspore, indtransportere og indskibe jøderne, intet andet! På et punkt som dette synes Ringdal for påvirket af sine informanter. Han tager ellers mange – og kloge – forbehold over for sit beretningsstof i et særskilt kapitel (s. 367-370).

Mærkværdigvis gøres dette skriftlige arkivstof ikke til genstand for tilsvarende »metodiske eftertanker«. Af kildeoversigten s. 379-381 ses, at der er inddraget spredt materiale fra diverse statsarkiver samt akter, der endnu beror ved embederne. Hertil kommer materiale fra det norske Riksarkiv, først og fremmest fra Politidepartementets og fra Justisdepartementets arkiver. Men nogen samlet præsentation af disse arkivfonde gives ikke. Læseren har derfor ingen chance for at bedømme, hvorvidt de arkivalier, hvortil Ringdal henviser i noterne, er fyldestgørende. Eksempelvis opræder der i noteapparatet henvisninger til 17 såkaldte »PO« i Politidepartementets arkiv. »PO« er – ifølge forkortelseslisten – en »intern nummerering«. Men en intern nummerering af hvad? Af 17 sagsgrupper, indeholdende tusindvis af enkeltsager eller af 17 en-

keltsager? Ligeledes savnes der enhver oplysning om, hvorvidt Ringdal har haft uindskrænket arkivadgang.

Mest savnes der dog en principiel redegørelse for, hvorledes Ringdal har håndteret den situation, at hans to forskellige kildetyper kan modsige hinanden. Har han støttet sig på det samtidige, skriftlige kildestof – eller har han i så fald valgt at stole på de 40 år senere, mundtlige beretninger? Eller har han simpelthen harmoniseret eventuelle modsigelser?

Til gengæld er det sikkert en bagatel, at man som dansker forbløffes over følgende passus: »Omfanget og kvaliteten av det arbeidet danske politifolk utførte etter 19. september (1944), er ikke helt klarlagt« (s. 301). Dansk politi blev opløst af tyskerne den 19. september 1944!

Henrik Stevnsborg

Københavns Universitet

Steven Box: Recession, Crime and Punishment. Macmillan Education Ltd., London, 1987, 244 s.

De materialistiske kriminalitetsforklaringer har ikke haft medvind de sidste 10 år. Kriminalitetskurvernes tilsyneladende uanfægtede stigning, hvad enten man har været inde i en højkonjunktur- eller lavkonjunkturperiode, og hvad enten man befinder sig i et land som den økonomiske krise fra midten af 70'erne er gået let eller tungt henover, har skubbet den slags forklaringer ud i periferien. Opportunitetsteorier, socialpsykologiske kontrolteorier og almenpræventions-teorier har afløst teorierne om anomi, stigmatisering og social konflikt som de fremherskende forklaringsmodeller. Øgede muligheder for at begå kriminalitet, mindre omfattende emotionel tilknytning til andre mennesker og mindsket risiko for at blive opdaget/straffet er blevet antaget bedre at forklare de stigende officielle kriminalitetstal end socio-økonomiske problemer, forstærkning af kriminalitet gennem indgreb og forebyggende virksomhed samt øget kontrolaktivitet og øget anvendelse af det formelle kontrolapparat. Adskillige samtlende oversigter over nyere konkrete empiriske undersøgelser har da også tilsyneladende vist, at der ikke skulle være meget forklaringskraft at hente i f. eks. arbejdsløshed, stempling eller ændret anmeldelstilbøjelighed.

Bogen handler om den økonomiske krise, der indtrådte i de vesteuropæiske lande i begyndelsen af 70'erne og først og fremmest om den siden da øgede arbejdsløshed. Det er stort set – ja, næsten udelukkende – situationen i England og USA, der er i fokus. Krisen beskrives. En oversigt over eksisterende teorier om økonomiske tilbageslags betydning for kriminaliteten – både de magtesløses og de magtfuldes – præsenteres, og en integration af disse teorier forsøges. Tilsvarende gives en oversigt over empiriske undersøgelser på dette område foretaget i USA og England siden 1950. Det beskrives videre, hvordan der er sket en udvidelse af de formelle kontrolsystemer – fængsler, politistyrke mv. – i disse lande. Hovedtesen er, at »Reaganismen« og »Thatcherismen« i USAs og Englands kriminalpolitik ikke er et udtryk for to personligheders særlige holdninger mv., men derimod for de »nødvendige« (ifølge kapitalens love) økonomiske omstillinger i to store lande, der har tabt økonomisk terræn, ikke mindst i forhold til sydøst- og østasien. Denne »sydkoreanisering« af økonomien i USA og England skaber arbejdsløshed, faldende realløn, svækkelse af fagforeninger mv. – en udvikling der igen på den ene si-

de giver anledning til en vis stigning i kriminaliteten og på den anden side giver grobund for en lov-og-orden politik, hvis officielle begrundelse er stigende kriminalitet, omfattende kriminalitetsangst og et befolkningsønske om skærpede straffe, men hvis latente funktion er at aflede opmærksomheden fra den økonomiske politiks uheldige virkninger for de i forvejen svagt stillede dele af befolkningen og at kontrollere den uro – den sociale dynamit – den kan skabe.

Det bør understreges, at den fremførte teori ikke er nogen konspirationsteori eller påstand om en simpel mekanistisk forbindelse mellem f.eks. arbejdsløshedsniveauet på den ene side og samfundets brug af fængselsstraffen på den anden. Afgørende for, hvordan den konkrete relation i en bestemt historisk situation falder ud, er såvel den *mening* som arbejdsløshed tillægges – både af dem der udsættes for den og af dem der besidder den judicielle og økonomiske magt – som særlige karakteristika ved den generelle økonomiske situation. Konkret formuleres den forventning, at der i arbejdsløshedsperioder i almindelighed vil ske følgende: 1) Kriminaliteten vil stige lidt direkte pga. arbejdsløsheden, 2) anmeldelsestilbøjeligheden vil stige på grund af folks *tro* på at »arbejdsløshed skaber kriminalitet«, 3) politistyrken vil øges pga. regeringens *tro* på og derved frygt for at »arbejdsløshed skaber »kriminalitet««, 4) politiet vil gå hårdere til værks, fordi politiet *tror* at »arbejdsløshed skaber kriminalitet« og at de arbejdsløse kriminelle vil opføre sig barskere, og 5) domstolene vil idømme flere og længere frihedsstrafe, fordi de opfatter dette som et en rationel reaktion på et problem som de tror er stigende (beroende på at også de *tror*, at »arbejdsløshed skaber kriminalitet«).

Hverken i de empiriske eller teoretiske dele er der specielt meget nyt at hente i bogen. De empiriske dele er således hovedsagelig en gengivelse af andres oversigter på området. Det teoretiske standpunkt – hovedtesen – er bl.a. tidligere formuleret mere præcist af Chambliss og Cohen. Det er i det hele taget en betragtningssmåde, som er velkendt indenfor den »kritiske kriminologi«, og jeg synes ikke Steven Box tilføjer den noget afgørende nyt. Som skandinav mangler man en diskussion af, hvorfor udviklingen indtil videre ikke er den samme – eller i hvert fald ikke er helt så stærk – i de små lande som i de store.

Det betyder ikke, at bogen er uden kvaliteter. Det er vigtigt, når det således bliver påpeget, at der faktisk *findes* empirisk støtte af forskellig art for antagelsen om arbejdsløshedens kriminalitetsøgende virkninger, og at de foreliggende undersøgelser *helt entydigt* viser, at traditionel kriminalitet er positivt relateret til indkomstulighed i samfundet. Jo større indkomstforskelle, jo større ejendoms kriminalitet. Ikke mindst er det vigtigt inden kriminalpolitikken i overensstemmelse med det fremherskende politiske klima ganske reduceres til et spørgsmål om låsetøj, naboovervågning, inkapacitering, opdagelsesrisiko o.lign., og inden kriminologerne i deres teorier og undersøgelser helt tilpasser og underkaster sig denne udvikling, at det påpeges, hvor vigtigt det er, at kriminalitetsforståelser forankres i grundlæggende samfundsforståelser. Og at man skal have store skyklapper på for helt at udelukke den materialistiske økonomiske samfundsteori i denne sammenhæng.

Flemming Balvig

Kriminalistisk Institut, København

Stefan König: Vom Dienst am Recht. Rechtsanwältin als Strafverteidiger im Nationalsozialismus, Walter de Gruyter & Co. 1987. DM 68. XXV og 260 s.

Nazisternes magtovertagelse i 1933 stillede den tyske advokatstand over for en helt ny virkelighed: Det gamle liberale erhverv blev gennemsyret af politik. Advokater, der enten var af jødisk og zigeunerisk afstamning eller bekendte sig til politiske partier som Kommunistpartiet eller Socialdemokratiet, blev systematisk udrenset: Fjernet fra tillidsposter, ingen offentlige hverv, fratagelse af bestalling, internering i KZ-lejr. Enkelte blev henrettet for højforræderi.

Efterhånden som den tyske staffeproces degenererede – med stadig større magt til politiet, med stadig flere partijurister blandt dommerne og med en bredere og bredere definition af begrebet »stats- og fædrelandsfarlige forbrydelser« – kom også de ikke-udrensede advokater i farezonen. Især forsvarsadvokater fik svært ved at opretholde forestillingen om, at de var private erhvervsdrivende – og ikke en gren af Gestapo.

Gennem skildring af en række enkeltskæbner viser König reaktionen på de nationalsocialistiske magthaveres hårdhændede bestræbelser for at dressere advokatstanden ind i rollen som statens tro tjenere. König afstår fra at generalisere, men portrætterer såvel mod og mandshjerte som medløb og konformitet.

Henrik Stevnsborg

Københavns Universitet

Wera Sæther: Berøring forbudt. To prostituerede fortæller. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1988. 198 s.

Liv Jessen & Kirsten Frigstad: Jentene ut av prostitusjonen: J. W. Cappelens Forlag, Lillehammer 1988. 125 s.

Psykologen Wera Sæthers bok »Berøring forbudt« handler om två före detta prostituerades liv. Sæther låter, med få egna kommentarer, kvinnorna berätta om sin barndom, om hur och varför de gick in i könshandeln, om problemen i prostitutionslivet och om den utvecklingsprocess som ledde dem ut ur prostitutionen. De två kvinnorna tar idag kraftigt avstånd från prostitutionslivet, de anser att könshandeln har brutit ned dem både psykiskt och socialt, de är (och detta verkar vara ett viktigt tema i boken:) ångerfulla och skuldmedvetna.

Socialarbetarna Liv Jessen och Kirsten Frigstads bok »Jentene ut av prostitusjonen« beskriver, också den, könshandelns skadeverkninngar. Under rubriken »helvete på jord« diskuterar författarna prostitutionens myter och realiteter. Detta gör de på basen av många års socialt arbete i Oslos prostitutionsmiljöer. Författarna beskriver också »Oslo kommunes prostitusjonsprosjekt«, ett projekt som startade år 1983 med målsättningen att rehabilitera prostituerade kvinnor genom att hjälpa dem att skaffa sig arbete, utbildning, bostad etc och genom terapi /socialt träningsarbete. Jessen och Frigstad redogör för hur detta arbete i praktiken har lagts upp, vilka problem man har haft, vilka lösningar man har valt – allt detta kan säkert vara till nytta för personer som planerar liknande projekt i andra städer.

Båda böckerna är skrivna med stort engagemang, vilket i och för sig är positivt; författarna är indignerade över könshandeln, de vill gärna försöka hjälpa och förstå de prostituerade. Engagemanget övergår dock, emellanåt, till regelrätt patos: Prostitution jämfälls med »självmod«, prostitutionslivet förstör kvinnans »rena och oskyldiga pärla«, prostitution är

»förrnedrande för detta släktled och nästa«, prostitution och pornografi jämförs med »atomvapen, miljöförstörrelse och rasism«, de är problem som »hotar vår existens« osv. Stora ord i små böcker. Stora ord som, enligt min mening, varken ökar förståelsen för de prostituerade eller gör det lättare för dem att återvända till ett mera konventionellt liv.

Under de senaste åren har det utkommit en del utmärkt norsk prostitutionslitteratur, främst då boken »Bakgater« av Cecilie Høigård och Liv Finstad (1986) men varför inte också boken: »Hard asfalt« av Ida Halvorsen (1982). Böckerna »Berøring forbudt« och »Jentene ut av prostitusjonen« har i stort sett samma målsättningar, samma prostitutionssyn och samma budskap som sina föregångare men de saknar den kunskapsmängd som man finner i »Bakgater« och den gripande självbiografi man finner i »Hard asfalt«. Som icke-norsk läsare undrar man nyfiket om marknaden för prostitutionslitteratur är oändlig i Norge?

Margaretha Järvinen

Kriminalistisk Institut, København

I. Berg, I. Brown & R. Hullin: Off School, In Court. An Experimental and Psychiatric Investigation of Severe School Attendance Problems. Indgår i serien Research in Criminology. New York: Springer Verlag, 1988.

I England er der – som i Danmark – undervisningspligt, hvilket i praksis vil sige skolepligt. Det betyder, at hvis et barn forsømmer skolen uden lovlig grund, vil der blive skredet ind. Måden, man gør det på, er dog meget forskellig. I Danmark vil skolenævnet blive underrettet, og inspektøren på den skole, hvor barnet er tilmeldt, vil som regel blive bedt om at tage affære. Det betyder, at man forsøger at overtale barn og forældre til at sørge for, at skolen ikke forsømmes. Man kan også søge at afhjælpe eventuelle vanskeligheder i og med skolen gennem f. eks. skolepsykolog eller skoleskift. Egentlige tvangs- eller magtmidler over for de børn/forældre, der ikke opfylder undervisningspligten, har man ikke i Danmark. Det har man derimod i England. Og det er primært disse tvangsindgreb samt effekten heraf, denne bog omhandler. Idet jeg udgår fra, at de øvrige nordiske lande mere ligner Danmark end England på dette felt, indebærer det, at bogen har begrænset skandinavisk interesse. Jeg skal derfor kun give en kort omtale heraf.

Når et engelsk barn forsømmer skolen, kan myndighederne reagere ved 1) at underkaste barnet tilsyn af de lokale sociale myndigheder, eller 2) indstille at sagen behandles ved en ungdomsdomstol. I førstnævnte tilfælde vil de sociale myndigheder føre tilsyn med barnet og dets skolegang i 1 til 2 år. I sidstnævnte tilfælde vil dommeren gerne starte med at udsætte retsmødet nogle uger med henblik på at se, om barnet i mellemtiden passer sin skole. En sådan udsættelse/trussel om domstolsbehandling kan gives flere gange. Forbedres situationen stadig ikke, vil barnet til sidst blive sendt på et midlertidigt institutionsophold (på op til 28 dage) og kan derefter risikere at blive tvangsanbragt på en institution.

I bogen beskrives en række eksperimenter, der måler effekten af de forskellige indgreb. Det mest overraskende og mest omdiskuterede resultat er, at truslen om domstolsbehandling (udsættelsen af retsmødet) viser sig at være markant mere effektivt end de sociale myndigheders supervision af barnet – målt ved både omfang af fortsat skoleforsømmelse og registreret krimi-

nalitet. Her såvel som i relation til de øvrige resultater, bogen refererer, gives der dog meget få tolkninger. Der antydes alene, at dette resultat måske skyldes den manglende konsekvens eller den laissez-faire-holdning, socialarbejderne typisk møder en fortsat skoleforsømmelse med. Det kunne have været interessant med en mere uddybende diskussion af dette tema, der også berører den skandinaviske debat om reaktioner over for unge lovovertrædere.

Ved siden af de mange empiriske resultater indeholder bogen også en diskussion af de etiske problemer, der er forbundet med eksperimenter.

Britta Kyvsgaard

Kriminalistisk Institut, København

David Lester: Can We Prevent Suicide? AMS Press, New York 1989.

David Lester er formentlig en af de flittigste penne inden for amerikansk suicidologi, og dertil er han særdeles velbevandret i litteraturen. I bogen »Can We Prevent Suicide?« beskæftiger han sig – først og fremmest med udgangspunkt i sine egne tidligere arbejder – med spørgsmålet om forebyggelse af selvmord og selvmordsforsøg. Han gør selv i forordet opmærksom på, at bogen gerne skulle afspejle hans eget holdningsskift fra en tilbageholdende og negativ indstilling til mulighederne for – og retten til – at prøve at forebygge selvmord, til et efterhånden meget mere optimistisk og positivt syn på spørgsmålet.

Det er måske dette formål, der er årsagen til, at bogen kommer til at virke noget usammenhængende. I bogens 1. del gennemgås ret detaljeret begrebet »an appropriate death« – og der stilles mange spørgsmål ved det etisk og moralsk forsvarlige i at prøve at forhindre selvmord. Det fremgår af teksten, at begrebet ikke umiddelbart svarer til det danske udtryk »en værdig død« – ordet appropriate skal i denne forbindelse tydeligvis tages meget bogstaveligt som udtryk for netop en »passende død«. På denne baggrund kommer det lidt overraskende, at David Lester – uden nogen overgang – i resten af bogen beskæftiger sig indgående med, hvordan man kan forebygge selvmord. Interessant er den korte, men grundige gennemgang af nogle enkelte grundregler for, hvordan man kan bedømme og afværge en selvmordsrisiko. Selv om afsnittet angiveligt er skrevet specielt for læger, vil det kunne læses med udbytte af også andre professionelle.

Resten af bogen omhandler først og fremmest forskellige krise-tjenester, specielt telefon-service, og der foretages en detaljeret gennemgang af de evalueringer, der er foretaget af navnlig de amerikanske hjælpeterenester. Afslutningsvis fremsættes nogle generelle betragtninger over, hvordan og på hvilke niveauer man bedst kan sætte ind med præventive foranstaltninger.

»Can We Prevent Suicide?« er på mange måder en letlæst bog, med megen information og mange gode referencer – men alt i alt nok en bog, der trods alt vil være af begrænset interesse for nordiske læsere.

Unni Bille-Brahe

Odense Universitet

Anton M. Van Kalnouthout & Peter J. P. Tak (for International Penal & Penitentiary Foundation): Sanctions-Systems in the Member-States of the Council of Europe Part I (Deprivation of Liberty, Community Service and other Substitutes, XIII & 361 pp. Kluwer (New York)/Gouda Quint (Arnhem) 1988, D/1988/2664/80.

Denne gennemgang af sanktionssystemerne dækker Danmark, Frankrig, Grækenland, Portugal, Spanien, Sverige og Schweiz, idet et forventet andet bind i 1989 vil dække Tyskland, England & Wales, Italien, Nederlandene og Norge. Da forf. har valgt at skrive alt selv i stedet for blot at redigere nationale bidrag og i høj grad har været afhængige af kilder på nationalsprogene, har der uudgæeligt indsnæget sig enkelte, men faktisk ikke overvældende mange fejl (i det danske kap. en overføring af længstefristen fra strfl. § 69 til § 70 og misforståelsen, at varetægtsfængsling i tyverisager er afskaffet efter nedsættelsen af maksimum i strfl. § 286 stk. 1 fra 6 til 4 år i 1982).

I indledningen advares imod overdreven transponering af eet lands erfaring til et andet, hvilket ligefrem beskrives som »irresponsible«; jeg er ganske enig. Kun efter nøje undersøgelse af både regler og praksis vil forf. bedømme de enkelte systemer. Den væsentligste generelle bemærkning er i øvrigt en konstatering af, at blandt alle foreslåede alternativer til især korte fængselsstraffe har alene samfundstjeneste haft blot marginal succés.

Med særlig interesse læses kapitlet om Danmark – som kobbersmedefamilien ser vi gerne »vore egne Vindver«. Efter sammenligning med bogens andre afsnit synes samfundstjeneste at have haft bedre held her end andetsteds, hvis da ikke patriotismen løber af med mig. Fremstillingen f. eks. af spørgsmål som valget mellem straffastsættelse eller ej, kontrollen med udførelsen m.v. er grundig, ligesom tilbivelseshistorien beskrives fyldigt. Det bemærkes, at forf. ikke blot har læst kilderne, men også talt med de involverede (drøftelse med nordjyske dommere fra det første eksperiment omtales). En kort konklusion fremhæver tre punkter: justitsministeriets sanktionsundersøgelse (af 153 domme til samfundstjeneste) anslår, at samfundstjeneste i 15% af tilfældene trådte i stedet for betinget dom – efter anm. mening uudgæeligt, da der altid vil være grænsetilfælde; samme undersøgelse viste betydelig usikkerhed ved udmålingen af timer, idet 40 timers samfundstjeneste kunne æquivalere både 30 dages og 7 måneders fængsel (det første formentlig rettest); 2000 domme de første 6 år var mindre end ventet ved eksperimentets begyndelse.

Frankrig omtales i et meget fyldigt afsnit. Baggrunden for forslag om lempelser var ønsket hos den socialistiske regering efter 1981 om at reducere det meget store antal fanger, både afsonere og – i høj grad – varetægtsarrestanter, det sidste et resultat af stærkt konservative holdninger hos undersøgelsesdommerne, som med en omgående fængsling forsøger at stille den dømte ret over for et fait accompli. Lovgivning om alternative sanktioner, bl.a. så bizarre som frakendelse af jagttenge eller førerret samt konfiskation af motorkøretøj, ikke nødvendigvis for jagt- eller færdselsforseelser, er uden betydning i praksis – i følge en forfatter et typisk fransk fænomen at indføre radikale regler på papiret og ikke bekymre sig om gennemførelsen. Med samfundstjeneste er der gjort betydelige anstrengelser, og værket skildrer indgående overvejelser bl.a. om at yde en vis betaling til de dømte, ikke blot til dækning af måltider, transport, lægeundersøgelser, men også basale livsfornødenheder, såfremt de er helt uden indtægt. Praksis viser en endnu sparsom anvendelse af samfundstjeneste samt, at denne snarere er blevet et alternativ til bøde og betinget dom end til fængsel, efter anm. opfattelse et resultat af reglen om, at kun førstegangsforbrydere kan idømmes samfundstjeneste. – Et par curiosa, meget omtalte i

pressen: lederen af en sex-klub idømtes en uges nyttigt arbejde i et munkekloster; komikeren Coluche dømtes for fornærmelse af en færdselsbetjent til at give 60 timers gratis forestillinger for pensionister.

Kapitlerne om Spanien og Portugal har mest interesse ved gennemgangen af de senere års gennemgribende reformbestræbelser, herunder et meget vidtgående udkast af 1983 til en ny spansk straffelov, bl.a. ved forslag om, at fængselsstraffe under 6 måneder kun skal kunne idømmes som weekendfængsel op til 24 lørdag-søndage à 36 timer.

Fra kapitlet om Hellas kan fremhæves – udover kolossale strafferegistre, omfattende 39% af befolkningen – de meget lave fangetal (38 pr. 100.000 i 1986), særlig derved at fængselsdomme op til 6 måneder incl. som hovedregel skal indeholde forvandlingsstraf i form af bøde, således at afvigelse herfra skal særlig begrundes.

Det svenske kap. behandler særlig udførligt debatten om samfundstjeneste, naturligt nok, da Sverige som snart det eneste vesteuropæiske land forkaster samfundstjeneste. Bl.a. fremhæves Heckschers argument, hvorefter samfundstjeneste kan føre til flere snarere end færre fængselsstraffe, nemlig når den anvendes som alternativ til bøde el. betinget dom som i 50% af de engelske sager og derpå p.gr.a. manglende opfyldelse konverteres til fængsel (jeg er helt uenig, men en nærmere gennemgang vil sprænge rammerne for anmeldelsen).

Endelig nævner kap. om Schweiz, hvor i øvrigt samfundstjeneste har meget gamle aner (kendt i Bern siden år 1614), at samfundstjeneste har været anvendt som alternativ til bødeforvandlingsstraf med nærmest total fiasko, selv når den som i Zürich var bedst organiseret – hvilket ikke kan undre, da disse overtrædere må være helt uegnede til samfundstjeneste – og siden 1971 som en af de vigtigste sanktioner for unge, hvor den har haft betydelig succés. Sanktionspraksis præges i øvrigt af meget betydelig anvendelse af fængsel; bøde har kun en meget beskedne plads, og de senere års omfattende mildnelser går i retning af betingede fængselsdomme.

Peter Garde

Hillerød Kriminalret

Nigel Rodley. The treatment of prisoners under international law. Clarendon Press. Oxford. 396 s.

Når man første gang får denne bog i hånden, er man tilbøjelig til at tro, at der er tale om et værk, der beskæftiger sig indgående med den internationalretlige regulering af fængselsafsoneres forhold. Et hurtigt blik gennem indholdsfortegnelsen afkræfter imidlertid denne opfattelse. Bogens hovedemne er af mere traditionelt menneskerettighedsvidenskabeligt tilsnit, idet ca. 2/3 af den drejer sig om spørgsmålene om tortur, dødsstraf – legal som extralegal – og forsvundne personer. Den sidste tredjedel beskæftiger sig med – som forfatteren beskriver det – »formel straf«, i.e. frihedsberøvelse i form af almindelig fængsel, sikkerhedsgarantier i forbindelse hermed og korporlig straf.

Udgangspunktet for beskrivelsen af de retlige forhold er i alt overvejende grad de FN dokumenter – bindende som ikke bindende – der dækker de enkelte områder. Således beskrives i kapitel I FNs Generalforsamlings reaktion på den udfordring, tortur er for det internationale samfund. Her gennemgås en række resolutioner, der sammen med recommendationer er bag-

grunden for den nuværende internationale regulering af spørgsmålet om tortur. Set fra en nordisk synsvinkel er det i øvrigt positivt at bemærke den omtale, der bliver de nordiske landes indsats på området til del.

I kapitel 2 gennemgås de internationale traktatmæssige forbud mod tortur og anden mishandling. Det diskuteres endvidere, hvorvidt der i den almindelige folkeret består et forbud mod tortur. Med henvisning til bl.a. afgørelser fra Den internationale Domstol konkluderes det, at dette er tilfældet, hvorfor alle stater uanset deres fixerede forpligtelser er folkeretligt forpligtede til ikke at anvende tortur.

Indholdet af begreberne »tortur og mishandling« analyseres i kapitel 3, selv om analysen, som Rodley selv anfører, ikke er udtømmende. På det generelle plan konkluderes det, at tortur er toppen af en skala, der strækker sig fra nedværdigende behandling, som i sin mindst belastende form ikke er ansvarspådragende, over umenneskelig behandling til tortur. I tortur indgår fire væsentlige momenter: en *alvorlig* (a) mental eller fysisk *lidelse* (b), der påføres *med vilje* (c) uden at kunne *retfærdiggøres* (d).

I snæver sammenhæng hermed behandles i kapitlerne 4 og 5 dels ansvarssubjecter og reaktioner i forbindelse med tortur, dels de internationale organer, der fungerer i kampen mod tortur.

Retten til livet, som er fastslået dels i positiv folkeret – såvel universal som regional – dels som en almindelig folkeretlig norm, således som det konkluderes i bogen, drøftes i kapitel 6 om extralegale henrettelser og kapitel 7 om dødsstraf. De extralegale henrettelser er med undtagelse af kamphandlinger og nødværgehandlinger i forbindelse med retshåndhævelse et brud på international ret og er – på samme måde som tortur er det – erstatningsansvarspådragende for staten, lige som det medfører en pligt til at drage de skyldige til ansvar. Grænsen mellem extralegale henrettelser og lovformelige sådanne drages ved de retsikkerhedsgarantier, der skal bydes en dødsdømt (bl.a. fair trial, ankeadgang og adgang til at søge benådning) lige så vel som dødsstraf kun må idømmes for visse grovere delikter. Det anføres, at der i FNs konvention om borgerlige og politiske rettigheder artikel 6 muligvis kan indfortolkes et forbud mod genindførelse af dødsstraf.

Problemerne omkring »forsvundne« personer – i.e. personer, hvis tilbageholdelse, staten ikke anerkender – drøftes i kapitel 8.

I bogens afsnit om forholdene under straffuldbydelse behandles dels de enkelte bestemmelser i menneskerettighedskonventioner, der relaterer sig eller kan relatere sig til afsoningsforhold, dels FNs standard minimumregler for behandlingen af fanger. Disse regler er, som det gøres gældende af forfatteren, ikke folkeretligt bindende, hvorfor de primært kan påræbes som fortolkningsbidrag i forhold til konventionsbestemmelserne. Gennemgangen af spørgsmålet om afsoningsbetingelser tager udgangspunkt i Grækenlandssagen, hvor Europarådets Menneskerettighedskommission vurderede forholdene i det græske juntastyres fængsler. Kommissionen konkluderer, at en række forhold som f.eks. dårlige pladsforhold, dårlige sanitære forhold, manglende opvarmning om vinteren etc. skabte, hvad der betegnes som »other ill treatment«.

Korporlig afstraffelse behandles i kapitel 10, hvor forfatteren under henvisning til konkrete afgørelser og torturkonventioner m.v. gør gældende, at dette er i strid med international ret. Rodley diskuterer her også problemet om, hvad begrebet »lawful sanctions«, der anvendes i FNs torturkonvention, indeholder.

Rodley angiver selv at have haft fire primære målgrupper for værket. For det første regeringsrepræsentanter, der arbejder med spørgsmål vedrørende retshåndhævelse, men som ikke er jurister. Dernæst jurister og forskellige støttegrupper som f.eks. Amnesty International (som forfatteren selv har arbejdet i siden 1973), der arbejder med menneskerettighedssager på et internationalt plan. For det tredje advokater, der fører menneskerettighedssager. Og endelig andre videnskabsfolk, der beskæftiger sig med disse emner.

Forfatteren forekommer på denne baggrund primært at have ønsket at skrive en bog for praktikere. Dette mål er efter min opfattelse ikke til fulde nået. Bogen er en meget grundig og oplysende gennemgang af centrale områder inden for de menneskerettigheder, der specielt angår fanger, på baggrund af tilbivelseshistorie, praksis m.v. Men netop p.g.a. denne grundighed går bogens praktiske tilsnit tabt. Der skal naturligvis ikke herske tvivl om, at bogen kan have stor værdi i forbindelse med praktisk arbejde; men brugen kræver en ikke ubetydelig arbejdsindsats. Videnskabeligt er der tale om et værk af stor værdi, allerede fordi der her er tale om den første samlede analyse af dette emne. Bogen er på grund af det meget omfattende kilde-materiale, der er anvendt, og sit glimrende noteapparat en meget anvendelig referencebog.

På enkelte områder kunne man måske have ønsket sig en mere omfattende behandling af emnet. Der tænkes herved specielt på afsnittet om fængselsforhold, der i sagens natur er af stor betydning for fangernes forhold; men sammenfattende må bogen betegnes som meget læseværdig og oplysende.

Michael Boolsen

København

Magaret Simey: Democracy Rediscovered – A Study in Police Accountability. Pluto Publishing Ltd., London, 1988, 137 sider, £7,95.

Den tidligere Labour-politiker Margaret Simey har skrevet en bog: »Democracy Rediscovered – A Study in Police Accountability« om sine erfaringer som formand for politiudvalget i Merseyside County, der er kommunalbestyrelse i Stor-Liverpool. Det kan vel sammenlignes med vores amtsråd.

Det fremgår af bogen, at M. S. i 1920'erne som den første tog en universitetsgrad i samfundsvidenskab fra Liverpool universitet. Allerede dengang blev hun kendt med forholdene i Liverpools fattige kvarterer. Hendes mand blev leder af Universitetets samfundsvidenskabelige Institut og iøvrigt senere adlet, således at det er en Labour-Lady, der har skrevet denne bog om demokratiets kontrol med politiet.

Politiudvalgene, »Metropolitan Authorities«, blev skabt ved lovgivning i 1974. De forsvandt igen i 1986, da den konservative regering ændrede landets politiske struktur ved afskaffelse af storbykommunalbestyrelserne og dermed centraliserede magten.

Lovgrundlaget for udvalgene gengives ikke i bogen, og det er en afgjort mangel i en fremstilling, hvis hovedtema er kompetencestriden mellem politikmyndigheder og udvalget. Det nævnes dog flere steder, at det påhviler udvalget at bevilge midlerne til at sikre en tilstrækkelig og effektiv politistyrke.

M. S., der tidligere havde været medlem af politiuvalget, blev dettes formand i 1981. Samme år opstod der voldsomme gadekampe i det indre Liverpool med megen vold og vandalisme. Det var første sted, dette skete i England.

Bogens første del redegør for baggrunden for disse hændelser. Vi får her beretningen om, hvorledes et kvarter, der oprindeligt er bygget for velhavere, gradvis skifter karakter for til sidst at blive en ghetto – udskilt fra det øvrige samfund og indadtil præget af opløsning af de sociale normer, der er en betingelse for, at et samfund kan fungere.

For M. S. og hendes meningsfæller var det kulminationen af en social opløsningsproces, de havde set og advaret imod i en årrække. For politiet fremstod det som en bekræftelse på, at kvarteret var blevet tilholdssted for kriminelle elementer.

Politiudvalget havde en idé om, at politiarbejde for en befolkning må indebære, at befolkningen er enig i virksomheden. Udtrykket M. S. bruger er »Policing by consent«.

Heroverfor stod politichefens opfattelse af, at politiets opgave blot og bart var »Law enforcement«. Brydes loven, er det politiets opgave at sætte hårdt mod hårdt. At forestille sig en nærmere diskussion med de folk, der boede i ghettoen, forekom ikke politichefen frugtbar.

I bogen nævner M. S. flere eksempler på magtmisbrug fra politiets side, der i de pågældende år blev afsløret. Men her som andre steder er fremstillingen for subjektiv til at læseren har mulighed for selv at danne sig et indtryk af, hvad der egentlig er sket. Det er muligt, at f. eks. en sag, der omtales som »Kelly-sagen«, hvor en person døde under anholdelse, er så velkendt for en engelsk læser, at en mere factspræget fremstilling er overflødig. Men det er den i hvert fald ikke for en udenlandsk læserkreds.

Politiudvalgets kompetence var båret af, at det var udvalget, der bevilgede udgifterne til politiet. Uden at det nærmere forklares hvorfor, kom udvalget imidlertid til kort, da politichefen efter optøjerne, uden at afvente behandling af en bevillingsansøgning, på egen hånd indkøbte gadekampsudstyr for et stort beløb.

I det hele taget er det konklusionen, at politiudvalget ikke fik nogen mulighed for at præge politiets arbejdsform. Det var politichefen, der sejrede i magtkampen. Det var sket allerede inden politiudvalgene blev definitivt nedlagt, og et nyt organ – præget af det professionelle justitsvæsen – overtog udvalgenes kompetence.

Som det er fremgået af det sagte, har jeg som læser savnet en mere factsorienteret fremstilling af et meget interessant tema. På en måde er det måske uretfærdigt at anføre dette. Forfatteren gør nemlig i forordet udtrykkeligt opmærksom på, at det ikke er nogen akademisk fremstilling, hun har søgt at give. Hun håber derimod gennem sin anekdotiske og personlige fremstilling at få en bredere læserkreds i tale. Formålet angives at være at få kastet lys over det tema, der er hele bogens: På den ene side en dominerende opfattelse af politiet som en professionel virksomhed, som af det politiske system har fået overdraget ansvaret for opretholdelsen af de givne love og den offentlige orden. Under effektiv udnyttelse af de til enhver tid givne ressourcer. Heroverfor står en opfattelse af nødvendigheden af et samarbejde mellem befolkningen i et givet kvarter og det politi, hvis opgave det er også at betjene dette kvarter. Således at man undgår den nu kendte situation, hvor politiet af en lokal-befolkning opfattes som repræsenterende fremmede interesser.

Det er let at trække paralleller til den diskussion, der indenfor rettssociologien er i gang om den responsive – eller reflekseive stat som afløser for velfærdsstatens plandirigerede og professionelt prægede samfund.

Det er for en dansk læser heller ikke vanskeligt at trække paralleller til diskussionen omkring Christiania eller til hændelserne for et par år siden med BZ-besættelsen i Ryesgade i København. Det er samtidig rart at kunne sige, at danske politikere og politiledelser har vist en større evne til sammen at finde løsninger som indebar, at man undgik fatale konfrontationer.

Den tidligere udkomne danske fremstilling »Sociale uroligheder – politi og politik« beskæftiger sig med samme tema. Her har Jørn Vestergaard skrevet et kapitel »De sidste BZ'ere – Ryesgade 58«, hvor han redegør for optakten til de senere så dramatiske begivenheder. Det vil være meget nyttigt, hvis han eller en anden ville beskrive afslutningen. Det var en flot sejr for konfliktløserne. Og sammenlignet med Magaret Simeys fremstilling af en engelsk politichefs holdning ville det være interessant at læse om Københavns politidirektør, som jeg tror ville fremstå som meget medvirkende til, at det gik så godt som det faktisk gjorde.

Jeg mener ikke, at Magaret Simeys bog i sig selv har noget væsentligt at byde en skandinavisk læser.

Hans Henrik Brydensholt
Østre Landsret, København

John McCorgoudale: Aborigines and the law: A digest. Aboriginal Studies Press, Canberra 1987.

Bogen er først og fremmest en praktisk opslagsbog for den der beskæftiger sig med den oprindelige australske urbefolkning, også benævnt »Aborigines«.

Bogen er inddelt i de 3 hovedafsnit A, B og C. Afsnit A indeholder al relevant lovgivning (udvalgt af forfatteren), hvori specielt ordet »Aborigines« er nævnt. I dette begreb indfortolkes tillige »Torres strait Islanders« og »Pacific Islanders«. Som relevant lovgivning er anført love givet under Det Britiske Imperium og Commonwealth og af de Australske stater og territorier (territorie), samt kongelige betænkninger, særlige undersøgelsesudvalg og stående udvalg.

Afsnit B opstiller en bibliografi. Forfatteren anfører her 800 kilder. Disse omfatter bøger, artikler, kongelige betænkninger, parlamentariske undersøgelser, forskningsmæssige afhandlinger samt litterære tekster trykt i videnskabelige tidsskrifter. Kilderne er opstillet i alfabetsorden med bemærkninger i noteform.

I afsnit C opstiller forfatteren kronologisk over 500 domme afsagt af den australske højesteret eller andre højere retsinstanter, og som har berørt de australske »Aborigines«. Ved de fleste af de fremfundne retssager er der anført relevante uddrag med kommentarer. De nævnte domme er alene udvalgt efter forfatterens skøn.

Bagest i bogen findes en let tilgængelig indholdsfortegnelse, der i stedet for sidehenvisninger refererer til det i bogen tildelte nummer på henholdsvis loven, litteraturhenvisninger eller retssager.

Bogens kvantitative forskningsidé og opbygning afspejler forfatterens juridiske baggrund, men det må nok også antages, at bogen mest vil blive brugt og anvendt af folk ansat ved de australske domstole, centraladministrationen eller af privatansatte advokater.

Bogen lider imidlertid af den store mangel, at den i meget stor udstrækning forsøger, at ske-

matisere og udfinde materiale alene under henvisning til begrebet »Aborigines«, hvis betydning samtidig er mangelfuldt defineret og afgrænset. Bogens fokusering på loven og retspraksis som eneste retskilder udelukker endvidere enhver oplysning og bidrag vedrørende den australske urbefolknings sædvaner.

For den der beskæftiger sig med »Aborigines« eller andre etniske folkegrupperes situation i retlig belysning vil McCorquodale's bog imidlertid være en vigtig indgangsnøgle og opslagsbog til hurtigt og nemt at fremkomme og bidrage med oplysninger omkring de australske »Aborigines« retsforhold.

Henrik Garlik Jensen

Grønlands landsret, Nuuk

Herbert Koch: Jenseits der Strafe. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1988.

Herbert Kochs lille kompakte afhandling forfølger med streng logik sit anliggende: for det første at kritisere frihedsberøvelsen som strafferetslig reaktion under hensyn til såvel dens religiøse og filosofiske forudsætninger som dens sociale konsekvenser, for det andet at begrunde en retspraksis, der i hovedsagen munder ud i en erstatning (wiedergutmachung) – og således opbløde sondringen mellem civilret og strafferet.

Selv om denne konception i og for sig ikke er ny, så fremtvinger forfatteren ved sin klare problemformulering en fornyet interesse, ligesom det er bemærkelsesværdigt, at bogen tager sit udgangspunkt i en etisk-teologisk refleksion af retsbegrebet. Herved opdyrker han et område, som i hvert fald i dansk kontekst er forsømt.

Ikke alene af historiske grunde tager forfatteren sit afsæt i en kort skitse af strafferetsfilosofien hos Kant og Hegel. Fælles for dem er den stærke fremhævelse af retten som et abstractum, hvis renhed må gøres gældende uafhængig af straffens sociale nytte – er loven brudt *må* der straffes, for ved enhver forbrydelse er det retten som princip der er det egentlige offer (jvf. det mere aktuelle begreb om retsfølelsen).

Men hvad nu, hvis man primært tog hensyn til udsoningen mellem overtræderen og det empiriske offer fremfor den krænkede idé om retten? – altså i vidt omfang lod godtgørelse træde i stedet for den frihedsberøvelse, hvis rationalitet er anfægtelig. Herbert Koch mener at kunne hente støtte for denne opfattelse både i Det gamle – og Det nye Testamente, og han giver herunder en overraskende tolkning af den velkendte talions-formel (øje for øje). Videre finder han opbakning hos så forskellige teologer som Schleiermacher og Barth, skønt man naturligvis sagten kan finde især ældre teologer, som placeer sig parallelt med Kant og Hegel.

Hos såvel Schleiermacher som Bart er synspunktet imidlertid, at krænkelsen af loven i dens etiske-teologiske dimension alene kan besvares under henvisning til Kristi stedfortrædende lidelse. Så meget mere bør derfor den retslige praksis koncentrere sig om udsoningen via godtgørelse mellem offer og overtræder; frihedsberøvelsen gavner jo ingen af parterne – og bør derfor kun optræde som ultimo ratio, en sidste udvej.

Herbert Koch slutter sin afhandling med at konkretisere sine overvejelser under hensyn til den vesttyske strafferet.

Elmo Due

Københavns Fængsler

Bridget M. Hutter: The Reasonable Arm of the Law? Clarendon Press Oxford 1988 ISBN 0-19-825594-2. xiv + 240 s. (inkl. metodebilag). £25,00.

I denne disputats fremstiller forfatteren de engelske sundhedsmyndigheders arbejde ud fra en retssociologisk synsvinkel. Hun gennemgår på en sober måde sine resultater fra spørgeskemaer og deltagende observationer. Disse tilsynsmyndighed viser sig, som så mange andre, at efterleve lovgivningens forudsætning om at være »reasonable«. På disse punkter bringer bogen ikke meget nyt, men underbygger stort set tidligere forskning. Samtidig nuanceres billedet. I denne forbindelse søger de påviste variationer forklaret ud fra regionale baggrundsfaktorer.

Vagn Greve
København

NY LITTERATUR

Alternative brottspåföljder i (ett) internationellt och skandinaviskt perspektiv. Brå PM 1989:1. 82 s. (Dokumentation från en temadag).

Johs. Andenæs: Almindelig strafferett. 3. utg. Universitetsforlaget Oslo 1989. ISBN 82-00-02808-9. xviii + 534 s.

Heine Andersen: Rationalitet, velfærd og retfærdighed. Belyst ud fra nyere samfundsvidenskabelige teorier. Nyt Nordisk Forlag Kbh. 1988. ISBN 87-17-05943-7. 188 s.

Mads Bryde Andesen: EDB og ansvar. Studier i edb-erstatningsrettens beskrivelsesproblematik. Jurist- og økonomforbundets forlag Kbh. 1989. ISBN 87-574-5380-2. 447 s. 225 d.kr. (Juridisk disputats).

Lelio Basso (Ed.): Theory and Practice of Liberation at the End of the XXth Century. Bruylant Bruxelles 1988. ISBN 2-0437-0. 615 s. 3134 B.fr. (+ postage).

Henrik Belfrage: Psykiskt störda brottslingar. En studie av begreppet »jämfäställd med sinnessjukdom« - dess historiska bakgrund och praktiska tillämpning. Linköping Studies in Arts and Science 34. 1989. ISBN 91-7870-421-9. 137 s. (Akad. avh.).

Beretning om Socialforskningsinstitutets virksomhed 1988. Kbh. 1989. ISBN 87-7487-352-0. 139 s.

I. Berg, I. Brown & R. Hullin: Off School, In Court. An Experimental and Psychiatric Investigation of Severe School Attendance Problems. Springer-Verlag New York 1988. ISBN 0-387-96744-3. ix + 142 s.

Betænkning om ransgning under efterforskning. Nr. 1159. Kbh. 1989. ISBN 87-503-7739-6. 167 s. (Afgivet af Justitsministeriets Strafferetsplejeudvalg).

Betænkning om tvangsfuldbyrdelse af andre krav end pengekrav. Nr. 1170. Kbh. 1989. ISBN 87-503-7891-0. 136 s.

Charles Black & Michael Horsnell: Counterfeiter. The Story of a British Master Forger. New English Library London 1989. ISBN 0-450-42898-2. £12.95.

Erland Conradi: Brottskadlagen. Kommentar och rättsfall. Allmänna förlaget Stockholm 1989. ISBN 91-38-90821-2. 108 s.

Correctional Populations in the United States, 1986. U.S. Department of Justice, 141 s.

Iain Crow, Paul Richardson, Carol Riddington & Frances Simon: Unemployment, Crime, and Offenders. Routledge London 1989. ISBN 0-415-01834-x. ix + 162 s. £25.

Martin Daly & Margo Wilson: Homicide. Aldine de Gruyter New York 1988. ISBN 0-202-01177-1/01178-x (pbk.) xii + 328 s. DM 128,00/72,00 (pbk.).

Det kriminalitetsforebyggende råd 1988. Oslo 1989. 25 s. (Årsberetning).

Disparities in Sentencing: Causes and Solutions. Collected Studies in Criminological Research XXVI Strasbourg 1989. ISBN 92-871-1621-0. 154 s. (Indeholder blandt andet to afsnit af generalrapportøren Niels Jareborg).